

[https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2\(2\)-1](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2(2)-1)

УДК 338.48

Ігор ЖУРБА

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-2554-0914>

e-mail: igor.zhurba@ukr.net

Ігор НЕСТОРИШЕН

Університет економіки і підприємництва

<https://orcid.org/0000-0003-0765-195X>

e-mail: nestor_nema@ukr.net

Сергій МАТЮХ

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0001-9899-109X>

e-mail: matuh@khmmu.edu

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

В статті проаналізовано сучасний стан, особливості розвитку та подальші перспективи туристичної галузі в Україні та світі. Авторами здійснено аналіз впливу пандемії COVID-19 на розвиток міжнародного туризму. Наголошено, що протягом 2020-2022 рр. туристична сфера зазнала значних втрат, що вимагає відповідної реакції міжнародної спільноти щодо покращення взаємодії національних економічних систем в контексті відновлення міжнародного туризму. В дослідженні зазначено, що поточна криза виявила певні недоліки в менеджменті та готовності галузі, а також у можливості реагування на сучасні виклики та загрози. Крім того, авторами проаналізовано вітчизняні тенденції розвитку вітчизняної галузі у довоєнний період, виявлено нові тренди в географії іноземних туристів, а також узагальнено напрями відновлення вітчизняного туристичного сектору.

Ключові слова: туризм, економіка туризму, Україна, Be brave like Ukraine, COVID-19.

Ihor ZHURBA

Khmelnytskyi National University

Ihor NESTORISHEN

University of Economics and Business

Serhiy MATYUKH

Khmelnytskyi National University

ECONOMICS OF TOURISM INDUSTRY ENTERPRISES: PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

The authors of the study analyzed the current state and prospects of development of the tourism industry in Ukraine and the world. The authors note that in the conditions of military aggression of the Russian Federation Ukraine suffers significant economic, financial and social losses. According to many experts, Ukraine's economy expects a significant reduction (approximately 30-45%) of GDP. In addition, due to the significant level of globalization of the international economy and the close economic interconnections of economic systems of national economies, there will be a significant decline (decline) in economic development not only in Eastern Europe but in the world as a whole. Thus, today the issues of directions of economic recovery of Ukraine's economic potential, as well as the place and role of the tourism industry in the postwar recovery of the domestic economy are becoming increasingly important in Ukraine.

The purpose of the study is to develop guidelines for the systematization of risk factors for domestic tourism, as well as to determine the directions and vectors of the restoration of the tourism business in Ukraine in the postwar period.

The authors of the study noted that according to the World Tourism Organization (UNWTO), tourism is one of the most dynamic sectors of global exports in the world. The average annual growth rate of the global tourism industry averaged about 5% per year. By 2022, tourism provided up to 10% of gross world income and every tenth job in the world is directly or indirectly generated by tourism. However, the global crisis caused by the COVID-19 pandemic has destroyed the economy of the tourism sector, leading to unprecedented consequences for jobs and businesses. The current crisis has also revealed some shortcomings in the management and readiness of the industry, as well as in the ability to respond to current challenges and threats. Restoring the confidence of tourists and participants in the tourism chain, stimulating demand and accelerating the resumption of tourism urgently requires political action at the national and international levels, as well as improved coordination. The crisis is an opportunity to rethink the development of tourism. Recovery should include transforming the sector, changing tourism destinations, transforming the tourism ecosystem, bringing innovation and investing in sustainable tourism. The authors have formed measures to restore the tourism sector in the world.

The study analyzes domestic trends in the development of the domestic industry in the prewar period, identified new trends in the geography of foreign tourists, as well as summarizes the directions of recovery of the domestic tourism sector.

Keywords: Key words: tourism, tourism economy, Ukraine, Be brave like Ukraine, COVID-19.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

В сучасних умовах глобалізації підприємства сфери туризму визначені як вагома ланка розвитку певних регіонів, мобілізації робочих місць, а також слугують певним каталізатором зростання економіки. В

цьому контексті економіка підприємств туристичної галузі має тісну кореляцію із економічними, соціальними та політичними процесами в державі. Сьогодні вкрай важливо визначити чинники, що впливають на формування якісного підприємництва в галузі туризму. І саме тут прослідковується взаємозв'язок між макроекономічними досягненнями в державі та економікою підприємств, рівнем знань та компетенцій менеджерів туризму, участь у прийнятті рішень керівників, маркетингова та ринкова орієнтація, диференціація та розвиток туристичної діяльності підприємства.

В умовах військової агресії Російської Федерації (далі - РФ) Україна зазнає значних економічних, фінансових, а також соціальних втрат. На думку багатьох фахівців на економіку України очікує значне скорочення (орієнтовно 30-45 %) ВВП. Крім того, за даними ООН, внаслідок військових подій з України виїхало 5,6 млн. громадян, у західні області держави перемістилися близько 7 млн осіб, тобто 40% працездатного населення втратили повністю або частково джерела доходу, що створює значні гуманітарні проблеми. Проте, стає цілком зрозумілим, що наслідки війни в Україні мають не лише локальний характер, але й носять загрози глобального характеру внаслідок вагомості участі України у формуванні міжнародної продовольчої безпеки. На думку представників Міжнародного валютного фонду (А. Каммер, Д. Азур, А. Селассіє, І. Голдфайн, Чан Йон Пі) негативні наслідки поширюватимуться за трьома основними напрямками. По-перше, підвищення цін на біржові товари, наприклад, товари продовольчої групи та енергоносії, призведе до ще більшого зростання інфляції, що в свою чергу позначиться на величині доходів і негативно вплине на попит. По-друге, сусідні країни особливо зіштовхнуться з порушеннями у торгівлі, організації постачання та грошових переказах, а також з історичним сплеском припливу біженців. І по-третє, зниження підприємницької впевненості та зростання невизначеності для інвесторів негативно вплинуть на ціни активів, що призведе до посилення фінансових умов і можливого прискорення відтоку капіталу з країн із слабкою економікою [1]. Крім глобальних вторинних ефектів, країни, що піддаються прямим ризикам у сфері торгівлі, туризму та фінансовій сфері, зазнають додаткового тиску. Отже, внаслідок військової агресії РФ, значного рівня глобалізації та тісних економічних взаємозв'язків економічних систем національних економік, відбуватиметься значне зниження (падіння) економічного розвитку держав не лише країн Східної Європи, але в цілому у світі. Таким чином, сьогодні значної актуальності в Україні набувають питання напрямків економічного відновлення економічного потенціалу України, а також місце та роль туристичної галузі у післявоєнному відновленні вітчизняної економіки.

Аналіз останніх досліджень чи публікацій

Відмітимо, у науковій літературі є безліч публікацій щодо особливостей функціонування туристичної галузі в Україні та світі, сучасних тенденцій інституційних перетворень міжнародного туризму, а також особливостей його менеджменту та маркетингу. Зокрема, зазначені тематики у своїх працях досліджують Григор'єва Л. [2], Гризовська Л. [3], Журба І. [4], С. Матюх [2], Цимбалістий В. [5], Шелемєтьєва Т. [6], Шпак Л. [7] та інші науковці.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Незважаючи на значну кількість публікацій науковців з питань функціонування туристичної сфери в умовах кризи, невирішеними залишаються питання узагальнення сучасних загроз вітчизняному туристичному сектору, а також формування напрямів та векторів відновлення туристичного бізнесу в Україні у післявоєнний період.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Метою дослідження є вироблення методичних рекомендацій щодо систематизації факторів небезпеки для вітчизняних підприємств туристичної галузі, а також визначення напрямів та векторів відновлення туристичного бізнесу в Україні у післявоєнний період.

Виклад основного матеріалу

В сучасних умовах туризм набуває все більшої значущості, що визначає його, за даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), як одну з найдинамічніших галузей глобального експорту у світі. Середньорічні темпи зростання світової індустрії туризму становили у середньому близько 5 % на рік. До 2022 року він давав до 10 % валового світового доходу і кожне десяте робоче місце у світі безпосередньо або опосередковано генерується туризмом [8]. Однак, світова криза, викликана пандемією COVID-19, зруйнувала економіку туристичного сектора, що призвело до безпрецедентних наслідків для робочих місць та підприємств. Світовий туризм – один із секторів, що найбільше постраждали в результаті застосування заходів щодо стримування захворювання COVID-19, а з урахуванням існуючих в даний час обмежень на подорожі, глобальної рецесії, що нависає над нами, війни в Україні, він ризикує стати одним з останніх за швидкістю відновлення.

Зазначимо, у 2021 році світовий туризм зріс в обсягах на 4 % порівняно з 2020 роком, а саме було зафіксовано 415 млн. міжнародних прибуттів (international tourist arrivals – один з головних індикаторів стану туристичної галузі в світі), тоді як у 2020 році їх було 400 млн [9]. Проте, за попередніми оцінками

UNWTO, загальна кількість міжнародних туристичних поїздок залишається на 72 % нижчою, ніж до пандемії (у 2019 році). На думку експертів UNWTO, розширення охоплення вакцинації у поєднанні з ослабленням обмежень на поїздки сприяло помірному відновленню міжнародного туризму у другій половині 2021 року. Так, кількість міжнародних поїздок (прибуттів) у III та IV кварталах 2021 року залишалася нижчою за показники 2019 року на 62%. При цьому поява штаму «омікрон» погіршила ситуацію в грудні: кількість міжнародних поїздок порівняно з тим самим періодом 2019 року виявилася меншою на 65 % (рис. 1).

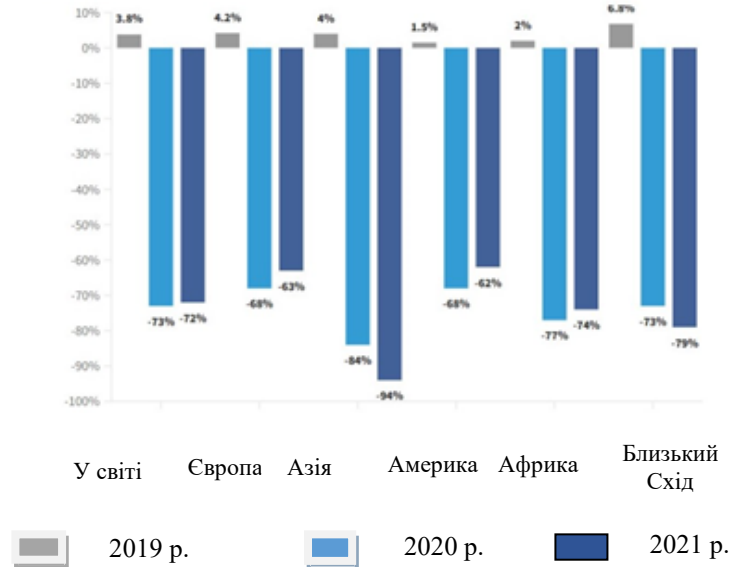

Рис. 1. Динаміка кількості міжнародних туристичних поїздок (international tourist arrivals)

Джерело [9]

За результатами дослідження експертів UNWTO можна зробити висновок, що економічний внесок туризму у світовий ВВП у 2021 році оцінюється в 1,9 трлн доларів США, що вище за показник 2020 року (1,6 трлн доларів), але все ще набагато нижче допандемійного рівня в 3,5 трлн доларів. У 2021 році кожен турист витратив на поїздку більше (1500 доларів), ніж у 2020 році (1300 доларів), що пов'язано з вищими цінами на проживання та транспорт [9].

Зазначимо, з урахуванням спаду у 2020-2021 рр. на 60%-80% в міжнародному туризмі та зниження доходів від експорту туристичних послуг на 910 мільярдів – 1,2 трильйона доларів США сьогодні під загрозою перебуває понад 100 мільйонів робочих місць у світі, які безпосередньо залежать від туризму. Окрім такого прямого впливу, економіка туризму також пов'язана з багатьма іншими секторами, включаючи будівництво, сільське господарство, харчову промисловість, послуги зі збуту та транспорту – все це посилює негативний ефект. Пандемія COVID-19 виявила макроекономічну значущість туризму більшості економічних систем. Багато підприємств сектору борються за виживання, і це зумовлює негативний вплив на усіх учасників туристичного ланцюга, а особливо, сільські громади, корінні народи та неформальних працівників – прошарки спільноти, які найчастіше бувають задіяні у мікро- та малому туристському бізнесі. Ця криза також створює ще більш негативні наслідки для економічних систем з низькими доходами, їх місцевих громад, які непропорційним чином залежать від туризму і, отже, знаходяться під серйозною загрозою ще більшої бідності [10].

Поточна криза також виявила певні недоліки в менеджменті та готовності галузі, а також у можливості реагування на сучасні виклики та загрози. Для відновлення довіри туристів та учасників туристичного ланцюга, стимулювання попиту та прискорення відновлення туризму терміново потрібні політичні дії на національному та міжнародному рівнях, а також покращена координація. Криза є можливістю для переосмислення розвитку туризму. Відновлення має включати перетворення сектора, зміну туристичних напрямів, трансформацію туристичної екосистеми, привнесення інновацій та інвестування у стійкий туризм. Адже, за своїм змістом, туризм – це досвід, що включає куштування на смак місцевої їжі, знайомство з місцевими краєвидами та визначними пам'ятками історичного значення. Але основну роль у ньому відіграють люди – чи то місцеві гіді, чи готельні оператори, чи особи, які надають інші послуги, які роблять подорож особливою, або допомагають вести бізнес і виходити на міжнародні ринки.

На думку більшості експертів UNWTO, міжнародний ринок туристичних послуг зможе відновитись до рівня 2019 року лише у 2024 році чи навіть пізніше. Негативні очікування в першу чергу пов'язані із військовою агресією РФ в Україні, що призвело до значних інфляційних процесів, зростання вартості на енергетичні ресурси (вартість енергетичних ресурсів займає вагомую частку в структурі собівартості туристичних послуг) та виникнення загроз світовій продовольчій безпеці. Хоча, за оцінками аналітиків, динаміка розвитку туристичної галузі за різними регіонами в світі буде різною.

Таким чином, сьогодні можна сформулювати наступні заходи щодо відновлення туристичного сектору у світі:

– для перезапуску туризму дуже важливими є посилені багатостороння співпраця та повноцінна підтримка. Співпраця та послідовність заходів щодо регулювання подорожей на двосторонньому, регіональному та міжнародному рівнях – це засіб, який дозволить безпечно перезапустити туризм, прискорить відновлення економіки та вселяє надію у мільйони людей. Сюди входять зміцнення безпеки для туристів та працівників та забезпечення безпечних транскордонних подорожей та формування більш життєздатних турнапрямків. Вкрай важливо посилити глобальну співпрацю та допомогу з пом'якшення наслідків пандемії COVID-19 для подорожей та туризму та сприяти прискоренню відновлення як економіки, так і суспільства. Відновлення діяльності туристського сектора вимагатиме скоординованого та комплексного підходу. Саме через свій міжсекторальний характер туризм ліг в основу Порядку денного у сфері сталого розвитку і входить до пакету соціально-економічних заходів ООН у відповідь на пандемію COVID-19.

– уряди країн мають більш комплексно підходити до питання відновлення туризму, залучаючи всі рівні уряду, приватний сектор та громадянське суспільство до роботи над практично орієнтованим та здійснюваним планом з поживлення туристичного сектора. Послуги у сфері туризму взаємозалежні. Різноманітна природа сектора означає, що він перетинається з різними сферами політики, такими як охорона здоров'я, транспорт, екологія, іноземні відносини та економіка. Усі країни повинні також покращувати свої механізми координації, щоб допомагати підприємствам, працівникам та туристичним напрямкам, зокрема, найбільш уразливим суб'єктам, таким як МСП, розглядаючи при цьому стійкість як керівний принцип відновлення. Для досягнення стійкої та життєздатної туристської економіки приватний сектор теж має бути безпосередньо залучений до формування політики. Це допоможе подолати давні труднощі, такі як ефективність використання ресурсів та управління ними, та уникнути існуючих проблем, що включають надлишковий туризм та тиск на місцеву інфраструктуру, навколишнє середовище та громади. Необхідно направити політику відновлення на прискорення цифрової трансформації та перехід у майбутньому до низьковуглецевої економіки.

– необхідно перенаправити туризм у бік відповідального та інклюзивного розвитку. Туристичний сектор може впливати на екологію та суспільство – чи то за рахунок викидів парникових газів, наслідків для природного та культурного середовища, чи впливу на приймаючі спільноти. Дослідження свідчать, що у викиди туристського транспорту припадає 8% світових викидів парникових газів. Пандемія виявила можливість більш різноманітного, «повільного», меншого і автентичного досвіду. Сьогодні необхідно брати участь у колективних обговореннях майбутнього туризму та делікатного взаємозв'язку між туризмом та навколишнім середовищем, а також більше інвестувати у технології, зелену інфраструктуру та робочі місця з доданою цінністю. Це приведе нас до більш стійкого, інклюзивного та життєздатного туристичного сектору.

Аналізуючи ситуацію на вітчизняному ринку туристичних послуг, можна відзначити, що в довоєнний період його учасники також відчували наслідки негативного впливу пандемії COVID-19. Проте, внаслідок значних «ковідних» обмежень в країнах ЄС у 2019-2022 рр. (заборона на в'їзд), вітчизняний туристичний сектор розширив географію міжнародних туристів, яким було заборонено в'їзд до європейських країн.

Зокрема, у 2020 році відбулося значне переосмислення туристичних маршрутів та підвищення рівня внутрішніх поїздок у всьому світі. За даними Державного агентства розвитку туризму (далі - ДАРТ) вже у першому півріччі 2021 року відбулось зростання кількості відвідувачів до України на 9% в порівнянні з другим півріччям 2020 року. За цей рік до України приїхало півтора мільйони осіб з різних країн, однак цей показник на 31% менше в порівнянні з аналогічним періодом 2020 року (тоді кількість іноземців в Україні становила 2 млн) та на 75% менше за показник аналогічного періоду 2019 року, коли кількість іноземних гостей досягла майже 6 мільйонів. Можна відмітити значний приріст відвідувачів у другому кварталі 2021 року, а саме кількість таких туристів в 4 рази перевищила кількість осіб, прийнятих за відповідний період 2020 року і сягнула 3,4 млн. Важливо відмітити, що в першій половині 2021 року відзначається позитивна динаміка в збільшенні кількості туристів з таких країн як Саудівська Аравія (їхня чисельність зросла в 40 разів, та становила 14 тис. осіб, в той час як за аналогічний період 2020 року в Україну приїхало лише 350 громадян), США (кількість туристів зросла на 69,6% в порівнянні з минулим роком, та досягла 34 тис.), Ізраїль (ріст на 26%, кількість туристів 26,6 тис.), та Країн Закавказзя (на 100% зросла кількість Вірмен (7 тис.), майже на 40% збільшилась кількість туристів з Грузії (становить 15,5 тис.) та на 67% зріс показник Азербайджану (16 тис.). Традиційними ринками для України залишаються Молдова (368 тисяч), Румунія (109 тис.), Білорусь (96 тис.) та Туреччина (93 тис.) [11]. В цьому контексті, на фоні значних заборон мандрівок до країн ЄС в умовах пандемії COVID-19 варто виділити зростання кількості туристів до України країн Перської затоки і це може стати потужним інструментом економічного відновлення не лише туристичної галузі в Україні, але й економічного зростання певних регіонів у післявоєнний період. Звичайно, подальший успішний розвиток цього напрямку туристичної галузі України потребує значних трансформацій інфраструктури та сервісів (організація зон паспортного контролю в аеропортах має забезпечити окрему чергу з прикордонниками-жінками для саудівських жінок, наявність кімнат для моління

в аеропортах та готелях, врахування гастрономічних вподобань іноземних відвідувачів (наявність морської їжі, хумус, маслини, піту, шакшук), наявність меню арабською мовою, тощо. Втім, успішна реалізація цього напрямку туристичної галузі дозволить прискорити економічне відновлення України у післявоєнний період.

Таким чином, враховуючи значний туристичний потенціал України, можна сформулювати наступні напрями відновлення вітчизняного туристичного сектору:

– військова агресія РФ проти України зумовила значну інформаційну компанію щодо популяризації України у світі під назвою «Be brave like Ukraine» (#BRAVEUKRAINE), яка стала певним брендом України у світовому інформаційному просторі. За умови подальшої успішної реалізації цієї промо-акції Україна зможе в майбутньому капіталізувати цей бренд шляхом зростання інтересу іноземних туристів до вітчизняних туристичних локацій;

– подальший розвиток туристичної інфраструктури в Україні з врахуванням потреб різних національних груп та спільнот (подальша популяризація України та врахування вимог до процедури туристичного сервісу серед громадян Країн Близького Сходу, Китаю, Північної Америки);

– розвиток різних напрямів вітчизняного туризму: активний, історичний, оздоровчий, військовий, гастротуризм;

– розроблення програми підготовки фахівців туристичної галузі відповідно до нових вимог та реалій часу (мовна, сервісна адаптація).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, як галузь економіки туризм має важливе значення, що передбачає комплексне використання виробничо-економічного та трудового потенціалу багатьох галузей суспільного виробництва та природних ресурсів. Туризм здійснює вагомий вплив на збереження та використання економічного, соціального, культурно-історичного потенціалу певної території. Значення туризму для економіки країни та певного регіону різноманітне і дуже вагоме. Але це становище може бути ефективно реалізовано лише через усвідомлення та найповніше задоволення суспільних потреб, через створення системи цінностей для туристичної бізнес-спільноти, споживачів її продукції (туристів), постачальників та кваліфікованого персоналу підприємницьких структур та, власне, самої території (територіальної громади), що приймає туристичні потоки. Україна містить значний потенціал розвитку туристичної галузі і за умови успішної реалізації запропонованих заходів, це стане потужним інструментом економічного відновлення нашої країни. Перспективним напрямом наукових досліджень в цьому контексті є деталізація запропонованих заходів та їх методичне обґрунтування.

Література

1. Kammer A., Azour J., Selassie A., Goldfajn I., Ch. Rhee How War in Ukraine Is Reverberating Across World's Regions. International monetary fund URL: <https://www.imf.org/ru/News/Articles/2022/03/15/blog-how-war-in-ukraine-is-reverberating-across-worlds-regions-031522>
2. Григор'єва Л.В., Журба І.Є., Матюх С.А. Маркетинг туризму та реклама : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Хмельницький: ХНУ, 2018. 235 с.
3. Гризовська Л. О. Особливості та сучасні тенденції управління туристичним бізнесом в Україні. Економіка та управління підприємствами. 2018. Випуск 28-1. С. 115-118. URL://bses.in.ua/journals/2018/26_1_2018/24.pdf
4. Журба І. Сучасні тенденції інституційних перетворень та капіталізації сфери міжнародного туризму. Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія». Збірник наукових праць Луцький НТУ. – Випуск 14(56). Луцьк, 2017, С. 77-85.
5. Цимбалістий В. Ф. Конфлікти в сфері міжнародного туризму та деякі підходи до їх аналізу та вирішення. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції 22-23 травня 2014 р. Хмельницький, 2014. С. 115-118.
6. Шелеметьєва Т.В. Систематизація наукових підходів до визначення сутності поняття «управління розвитком туризму». Економіка та суспільство. 2017. No 13. С. 321–327.
7. Шпак Л. О. Державне регулювання економічного розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу. Економіка та держава. 2014. No 3. С. 50–53. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2014_3_13.
8. COVID-19 and tourism statistics. *The World Tourism Organization (UNWTO)*. URL: https://unstats.un.org/unsd/ccsa/documents/covid19-report-ccsa_vol3.pdf
9. International tourist arrivals. *The World Tourism Organization (UNWTO)*. URL: <https://www.unwto.org/news/international-tourism-arrivals-could-fall-in-2021>
10. Pololikashvili Z. Stepping up support and coordination for a safe and sustainable recovery of tourism. URL: <https://www.unwto.org/news/stepping-up-support-and-coordination-for-a-safe-and-sustainable-recovery-of-tourism>
11. Туристична статистика України (2015-2021 pp.). Державне агентство розвитку туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/kilkosti-turistiv-do-ukrayini-za-pershe-pivrichchya-2021-roku-zrosla-na-9-v-porivnyanni-z-drugim-pivrichchiam-2020-roku>

References

1. Kammer A., Azour J., Selassie A., Goldfajn I., Ch. Rhee How War in Ukraine Is Reverberating Across World's Regions. International monetary fund URL: <https://www.imf.org/ru/News/Articles/2022/03/15/blog-how-war-in-ukraine-is-reverberating-across-worlds-regions-031522>
2. Hryhorieva L.V., Zhurba I.Ie., Matiukh S.A. Marketynh turyzmu ta reklama : navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. Khmelnytskyi: KhNU, 2018. 235 p.
3. Hryzovska L. O. Osoblyvosti ta suchasni tendentsii upravlinnia turystychnym biznesom v Ukraini. Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy. 2018. Vypusk 28-1. P. 115-118. URL://bse.in.ua/journals/2018/26_1_2018/24.pdf
4. Zhurba I. Suchasni tendentsii instytutsiinykh peretvoren ta kapitalizatsii sfery mizhnarodnoho turyzmu. Ekonomichni nauky. Seriya «Ekonomichna teoriia ta ekonomichna istoriia». Zbirnyk naukovykh prats. Lutskyi NTU. – Vypusk 14(56). Lutsk, 2017, P. 77-85.
5. Tsymbalistyi V. F. Konflikty v sferi mizhnarodnoho turyzmu ta deiaki pidkhody do yikh analizu ta vyrishehnia. Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii 22-23 travnia 2014 r. Khmelnytskyi, 2014. P. 115-118.
6. Shelemetieva T.V. Systematyzatsiia naukovykh pidkhodiv do vyznachennia sutnosti poniattia «upravlinnia rozvytkom turyzmu». Ekonomika ta suspilstvo. 2017. No 13. P. 321–327.
7. Shpak L. O. Derzhavne rehuliuвання ekonomichnoho rozvytku rehionalnoho turystychno-rekreatsiinoho kompleksu. Ekonomika ta derzhava. 2014. No 3. P. 50–53. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2014_3_13
8. COVID-19 and tourism statistics. *The World Tourism Organization (UNWTO)*. URL: https://unstats.un.org/unsd/ccsa/documents/covid19-report-ccsa_vol3.pdf
9. International tourist arrivals. *The World Tourism Organization (UNWTO)*. URL: <https://www.unwto.org/news/international-tourism-arrivals-could-fall-in-2021>
10. Pololikashvili Z. Stepping up support and coordination for a safe and sustainable recovery of tourism. URL: <https://www.unwto.org/news/stepping-up-support-and-coordination-for-a-safe-and-sustainable-recovery-of-tourism>
11. Turystychna statystyka Ukrainy (2015-2021). Derzhavne ahentstvo rozvytku turyzmu. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/kilkosti-turistiv-do-ukrayini-za-pershe-pivrichchya-2021-roku-zroslo-na-9-v-porivnyanni-z-drugim-pivrichchiam-2020-roku>